

Memlûklarda Tıp ve Tıp Eğitimi

MEDICINE AND MEDICAL EDUCATION IN MAMELUKES

Birsen ÖZYURT,^a Bahattin KELEŞ,^{b,c} Yasemin KAÇAR^c

^aAnatomi AD, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi,

^bTarih AD, ^cGaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, TOKAT

Özet

1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye dolaylarında hüküm süren Memlûkler köle olarak alınan Türk kökenli insanların, zamanla yönetimi ele geçirmesi ile kurulmuş bir Türk devletidir. Bu dönemde, Moğol istilası ve Haçlı seferleri dolayısı ile himayesine sığınan bilim adamlarının çok sayıda olması nedeni ile Kahire ve Dimaşk şehirleri önemli iki kültür merkezi haline geldi. Yine bu dönemde dünyanın en önemli hastanelerinden Kalavun hastanesi ve bir çok medrese kuruldu ve İbn'un-Nefis, İbnü'l Kuf, İbn Ebi Usaybi'a gibi bir çok hekim, veteriner yetişti. Bu hekimler, Galen, Hipokrat ve İbn-i Sina'yı sorguladılar, anatomi, cerrahi, göz hastalıkları gibi pek çok alanda eserler ürettiler. Yazdıkları eserlerden anlaşılıyor ki bu dönemde yaşayan bilim adamları modern tıbbın gelişmesinde önemli katkıda bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Tıp; eğitim; hastaneler; Memlûkler

Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2007, 15:45-50

Abstract

The Mamelukes statehood was a Turkish statehood which had dominated around Egypt and Syria on the years between 1250-1517 and it was established by Turkish originated slaves who captured the administration. So many scientist sheltered to their safeguard because of Mongol invasion and the Crusades and Cairo and Dimask cities had become to be important cultures centers of the time. Qala'un hospital as one of the most important hospitals in the world of its own time, many medrese were established and many doctors and veterians like İbn'un-Nefis, İbnü'l Kuf, İbn Ebi Usaybi'a had worked there. This scientist questioned Galen, Hippocrate, Avicenna and produced many writings on many subjects like anatomy, surgery and eye diseases. It is clear from their writings that this scientist had played important role for the development of modern medicine.

Key Words: Adolescent medicine; competency-based education; admitting department, hospital; Egypt

1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye dolaylarında hüküm sürmüş olan Memlûkler, Fatimîler ve Eyyûbiler'den sonra kurulmuş olan bir Türk devletidir. Memlûk kelimesi savaşlarda esir düşen ya da tüccarlardan satın alınan beyaz köle anlamındadır. Fatimîler ve Eyyûbiler savaşlarda esir olarak veya satın aldıkları köleleri asker olarak devlet hizmetine almışlar ve zamanla bu kişiler ordu komutanlığı ve baş komutanlığa kadar yükselerek idareyi ele geçirmişler ve Memlûkler (Kölemenler) adı verilen bu devleti kurmuşlardır.¹

Memlûk tarihi iki dönemde incelenmektedir. Birinci dönem, 1250-1382 yılları arasında Bahrî Memlûkler olarak bilinen çoğunluğunu Harizm ve Kıpçak kökenli Türklerin oluşturduğu "Türk Memlûkleri" dönemi'dir. 1382-1517 yılları arasındaki ikinci dönem ise Burcî Memlûkler olarak bilinen "Çerkes Memlûkleri" dönemidir. Haçlıların 200 yıldan fazla süren Ortadoğu işgaline son vererek ve Moğolları Mısır kapılarında durdurarak dünya ve İslam tarihinin akışını değiştirmişlerdir.²

Devletin adı "ed-Devleti't-Türkiye= Türkiye Devleti" olup resmi yazışmalarında Arapça kullanılırdı. Saray ve orduda konuşma dili olarak Türkçe'nin Kıpçak lehçesi ve Oğuz lehçesi geçerli idi. Hanefi mezhebinde idiler ve kültür bakımından Mısır'da parlak bir medeniyet dönemi açmışlardır.³

Hulefâ-i Râşidin döneminden itibaren İslami ilimlerin en önemli kültür merkezleri arasına giren

Geliş Tarihi/Received: 07.06.2006

Kabul Tarihi/Accepted: 13.11.2006

Yazışma Adresi/Correspondence: Birsen ÖZYURT
Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi
Anatomi AD, TOKAT
birsenozyurt05@hotmail.com

Copyright © 2007 by Türkiye Klinikleri

Kahire ve Dimaşk şehirleri, Memlûkler zamanında, bütün İslam dünyasının en büyük iki kültür merkeziydi. Moğol istilası ve Haçlı seferleri sebebiyle bu devletin himayesine sığınan mülteciler arasında doğu ve batı dünyasının en değerli ilmî şahsiyetleri yer alıyordu. Moğol saldırılarını durduran Memlûklerin başkenti Kahire kısa sürede Abbasî başkenti Bağdat'ın yerini almıştı. Memlûk devletine gelen bilim adamları sadece İslam dünyasından değildi, aynı zamanda Endülüslü ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan karışıklıklar ve savaşlar yüzünden pek çok Endülüslü ve Kuzey Afrikalı bilim adamı da zamanın en istikrarlı buldukları İslam ülkesi olan bu ülkeye geldiler.⁴ Kahire'de Abbasî Hilafeti'nin yeniden kurulması da Kahire'yi İslam dünyasının en önemli ve dini merkezi haline getirmişti. Kahire ve Dimaşk şehirlerinde merkezileşen ilmi hareketi Memlûk sultanları da destekliyordu. Sultanlar ve devlet adamları çok sayıda medrese inşa ettirdiler ve buraların ihtiyacını karşılamak için vakıflar tahsis ettiler.⁵

İslamiyet'te Hz. Peygamberin hadisleri, Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayet dini bilimler yanında pozitif bilimleri de öğrenmeye teşvik etmiş ve pek çok kurumdan okul olarak yararlanmıştı. Camiler, kütüphaneler, mescitler, saraylar ve gerektiğinde çöl okul olarak kullanılmış, daha sonra Selçukluların hediyesi olan medreseler İslam eğitim ve öğretim hayatında yerini almıştır. Memlûkler döneminde de bu kurumlarda eğitim öğretim yapılmış⁶ ve başarıyla okuyan öğrencilerin vakıflar ihtiyaçlarını karşılayıp burs vermişlerdir.⁷ Şam'da 3 tıp medresesi bulunmakta, diğer medreselerde de okutulan dersler arasında tıp derslerinin de olduğu görülmektedir. Ayrıca tıp eğitimi ve tedavisinin birlikte yürütüldüğü Dar'ül-Tıplar vardı. Bunlara Daru't Tıp, Dar'ul merza, Daru's-şifa, Bimaristan gibi adlarda verilmiş, kurulan hastanelerde hem tıp eğitimi verilmiş hem de hasta tedavi edilmiştir.⁵

Hastaneler

Memlûk Sultan ve emirleri tarafından yaptırılan bazı hastaneler şunlardır:

Emir Tengiz tarafından yaptırılan Safed Hastanesi, Dimeşk'te Salihyye ve el-Cebel hastaneleri,

ri, Alemuddin Sencer Çavlı'nın Gazze ve Kerek'te inşa ettirdiği iki hastane, Alaeddin el-kamili'nin h. 755 yılında Halep'te yaptırdığı yeni hastane, Nablus, Remle, Mekke ve Medine hastaneleri gelmektedir.⁸ Bunların yanında el-Bimaristani'l-Müeyyidi ve özellikle Sultan Kalavun tarafından yaptırılan el-Bimaristan'il-Kebiri'l-Mansuri hastanesi devrinin en önemli hastanelerindedir.⁹

Hastaneler, çeşitli alanlarda uzmanlaşmış doktorları bir araya getiren ve tıp öğrencilerinin ihtisas yaptıkları tıp merkezleriydi.¹⁰ İslam ülkelerinde bir çok darü's şifa ve bimaristanlar kurulmuş ve bunlar zamanın en gelişmiş hastaneleri olma özelliğindedi. Sultan ve devlet adamları tarafından yaptırılan ve zamanına göre son derece gelişmiş olan hastanelerin eğitim-öğretim kurumları arasında önemi büyüktü. Tıbbi aletler ve bu alanda yazılmış kitaplarla donatılmış bu hastanelerde teorik ve pratik dersler bir arada yapılıyordu. Yetişen öğrenciler alanlarında farklı kitaplardan sınava alınıyor ve kazananlara hekimlik icazeti veriliyordu.¹¹

Sultan Melik Mansur Kalavun'un yaptırdığı hastane'de bu özellikleri taşıyordu. Sultan Kalavun Anadolu seferine yöneldiği bir sırada geçirdiği hastalık sebebiyle Şam'daki Şehid Nureddin Hastanesine götürüldü ve doktorlar sultanı tedavi ettiler. Sultan Kahire'ye dönünce böyle bir hastane yaptırdı.¹² 1284 yılında 8000 kişinin yaşadığı Kutbiyye adlı Fatimi sarayının çeşitli değişiklik ve ilavelerle hastane, tıp medresesi ve kendi türbesiyle birlikte külliye biçimine çevrilmesi ile kurulmuştu.¹³ Bu hastane'ye ordu mensupları, melikler, emirler, küçük çocuklar, büyükler, hürler, köleler, fakirler ve zenginler gelebiliyordu. Erkek ve kadın hastalar için ayrı ayrı yatakhaneler yapıldığı gibi hastalıklara göre bölümlere ayrılmıştı. Sıtma, göz, genel cerrahi, kadın hastalıkları, ishal gibi bölümleri vardı. Her bölümde yemekhane ve eczane bulunuyordu. Taburcu olan hastalara hastane tarafından bir kat elbise giydirilir, hastanede ölenler ise hastane tarafından defnedilirdi.⁹ Vakıf vesikalarından anlaşılıyor ki hastane'nin hasta bakmak yanında tıp ilmi ve eğitim, öğretim alanında da önemli görevleri vardı. Hastane doktorları arasından en yetenekli profesörlerinden birinin seçilerek kendisine hastanede kürsü kurulması ve öğrencilerine tıp

tahsili vermesi şart koşulmuştu. Öğrencilere ders anlatılan bir salon vardı. Doktor ve diğer çalışanların maaşları zengin vakıflar tarafından temin ediliyordu. Hastane ve vakıfları yöneten bir divan ve bir çok memur vardı.¹⁴ Bu vakfiyede hastaların ücret ödemedi muayene olduklarını, ameliyat olduklarını ve hastanede kaldıkları süre içinde her türlü ihtiyaçlarının hastane tarafından karşılandığını öğreniyoruz. Hastaların yalnızca hastanede değil, evde de muayene edilebildiği görülmektedir. Bimaristan-ı mansuri adıyla da bilinen Kalavun Hastanesi'nde Selçuklu hastanelerindeki gibi her türlü hasta tedavi edilirdi. Burası Osmanlı döneminde de hizmet etmiş, XVII. yüzyılda bile önemli bir tıp merkezi olma özelliğini sürdürmüştür.

Göz Hastalıkları

12. ve 13. asır boyunca Mısır ve Suriye'de göz hastalıkları ile ilgili önemli kitaplar yazılmıştır. Kahire'de göz hastalıkları uzmanı Ebu'l-Fedâ'îl ibn'un-Nakîd (ö.1188-9) tarafından yazılan Mücerrebât (deneyden geçmiş reçeteler) adlı tıp kitabı en fazla dikkati çeken eserdir. Daha sonra Suriye'de de iki eser yazılmıştır. 1256 yılında Halepli Halife İbn Ebî'l-Mehasin tarafından yazılan el-Kâfi fi'l-Kuhl (Göz ilaçlarıyla ilgili yeterli kitap) ve 1296'da Salah'ud-Dîn İbn Yusuf tarafından yazılan Nûr'ul-Uyûn ve Câmi'ul-Funûn (Gözlerin Nuru ve fenlerin özenle toplandığı kitap)'dur. Yine bu devirde katarakt ameliyatının yapıldığı görülmektedir.⁵

Tıp Tarihi

1203-1270 yılları arasında yaşamış olan Muvaffak'ud-Din Ebû'l-Abbas Ahmed İbn Ebi Usaybi'a Memlûkler devrinin başlangıç yıllarında yetişmiştir. Eski Yunan ya da Müslüman tıp adamlarının biyografisini içine alan "Uyun'ul- Enbâ fi Tabakât'il-Etubbâ" adlı biyografi kitabı ona İslam dünyasının Tıp tarihi ile ilgili en seçkin bilim adamı kimliği kazandırmıştır. Bu kitapta, Eski Yunan'dan başlayıp kendi zamanına kadar yaşayan ünlü tabiplerin hayatlarından, ilmi şahsiyetlerinden ve eserlerinden bahsedilir. İslam devrine ait 400 tabipten bahseden bu eser son derece doğru bilgiler verir.¹² Daha sonra Kifî tarafından bu konuda "İhbâr'ul-Ulemâ bi Ahbâr'il-Hukemâ" yazılmıştır.¹⁵

Veterinerler

Memluk sultanlarının çoğu damızlık atların yetiştirildiği tavlalara sahip olduğu için at yetiştiriciliği ve atların özellikleriyle ilgili olarak telif edilen bir çok eser vardır. Mansuriyye medresesi öğretim üyelerinden Abd'ul-Mu'min ed-Dimyâti tarafından Fazl'ul-Hayl (Atın Faziletleri) adlı eser bunlar arasındadır.¹⁶ Hayvan hastalıkları ile ilgili olarak yazılan Kâmil'us-Sınâ'ateyn: el-Baytara ve'z-Zartaka adlı eser saray başveterineri Ebû Bekr İbn'il-munzir el Baytar (ö. 1340) tarafından yazılmıştır.⁵

Tıp Alanında Yetişen Bilim Adamları

Mısır ve Suriye ülkelerini içine alan bu devlet tıp ilmi alanında yol gösterici rol oynamış ve zamanında pek çok bilim adamı yetişmiştir.

Bu dönemde tıp alanında yetişen bilim adamlarının bazıları şunlardır:

Ebu'l-Hasan Ali İbn'un-Nefis (1210-1289):

Kalavun hastanesinin başhekimliğini yapmıştır. "Küçük kan dolaşımı" sistemini Servetus'dan tam üç asır önce keşfedip Şerh Teşrih'il-Kanun adlı eserinde yazdı. Türkistan'ın Kaş şehrinde doğan bu bilim adamı, hadis, fıkıh, tıp, lügat, mantık ve siyer alanında söz sahibi idi. Tıp ilmini Nureddin Zengi'nin Şam'da kurduğu hastanede öğrendi. Mısır'da Nasır ve Mansuri hastanelerinde başhekimlik ve idarecilik yaptı. İnsan vücudu ile hayvan vücudu arasındaki benzerlikleri kullanarak, hayvanlar üzerinde yaptığı bazı çalışmalar neticesinde anatomi ile ilgili sonuçlara ulaştı. Özellikle kalp ve solunum yolları üzerinde durarak küçük kan dolaşımını tanımladı. O zamana kadar genellikle Galen, Hipokrat ve İbni Sina'nın görüşleri dışına çıkmayan tıp çevrelerine, nazariyecilikten uzak, araştırmaya dönük bir devir başlatmış oldu. Bu üç bilim adamının eserlerini inceleyerek tenkit etti, yanlışlarını düzeltti. Aynı zamanda görme olayı ve gözü inceleyerek modern anlamda katkısı oldu. Hastalıkların tedavisinden çok sebepleri üzerinde durdu. Mûcez fi't-tıp kitabında ise böbrek taşlarının nerede olduğunu, hastalığın belirtilerini, tedavi yöntemlerini ve ilaçları anlattı.¹⁷

Eserleri.

1. **Şerhu Teşrihi'l-Kânûn.** İbn Sînâ'nın *el-Kanûn*'unun anatomi kısmına yapılmış bir şerhtir. Eser ilk defa, İbnü'n-Nefis'in küçük kan dolaşımını keşfiyle ilgili olarak Muhyiddin et-Tatâvî tarafından ilim âleminin gündemine getirilmiş ve birçok tartışmaya yol açmıştır.

2. **el-Mûcezz ü't-tıb** (*Mûcizü'l-Kânûn*). *el-Kanûn*'un, *Şerhu Teşrih*'te işlediği anatomi kısmı dışında kalan bölümlerinin özetidir.

3. **el-Mûhezzeb fi'l-kuhli'l-mücerreb.** Göz hastalıklarıyla ilgili orjinal fikirler ihtiva eden ve çağı bakımından konusunda zirve kabul edilmektedir.

4. **Şerhu Fuşûli Bukrât.** Hipokrat'ın Aforizmalar (Fusûl) adlı eserinin bir yorumudur.

5. **Risâletü'l-a'zâ.** İnsan organizmasının yapısı ve işleyişiyle organların yarar ve hikmetleri üzerine kaleme alınan eserde, fizyolojiden hareketle canlılığın karakterine dair sonuçlara da ulaşılmaktadır.

6. **er-Risaletü'l-Kâmiliiyye fi's-sîreti'n-nebeviyye.** Eser önce *The Theologus Autodidactus of ibn al-Nafis* başlığıyla Max Meyerhof ve Joseph Schacht tarafından İngilizce tercüme ve notlarla (Oxford 1968), daha sonra da Abdülmün'im Muhammed Ömer tarafından ilmî bir incelemeyle birlikte (Kahire 1985, 1987) yayımlanmıştır.

7. **el-Muhtasar fi ilmi uşûli'l-hadîşi'n-nebevî.** Yûsuf Zeydân tarafından İbnü'n-Nefis'in eserleri hakkında ayrıntılı bilgi veren bir incelemeyle birlikte neşredilmiştir (Kahire 1991).

8. **el-Muhtâr mine'l-agziye.** Perhize dairdir. Yûsuf Zeydân, Berlin'deki yegâne nüshasına dayanarak eseri yayımlamıştır (Kahire 1992).

9. **eş-Şamil fi's-smâ'ati't-tıbbiyye.**

10. **Şerhu'l-Kanûn.** İbn Sina'nın *el-Kanûn*'u için yazılmış "*el-Külliyât*" kısmı başta olmak üzere ilâçlar, hastalıklar ve belli organlara has olmayan hastalıklar konusunda yazılmış dört kitaplık şerhtir.

11. **Buğyetü't-tâlibîn ve nüzhetü'l-mütetabibîn.** Tek yazma nüshası Beyazıt Devlet

Kütüphanesi'nde bulunan eserde tıbbın teorik ve pratik yönleri birlikte ele alınmıştır.

12. **Şerhu Ebîzîmyâ li-Bukrât.**

13. **Şerhu Tabî'ati'l-insân li-Bukrât.**

14. **Şerhu Takdimeti'l-marife.**

15. **Şerhu Mesâ'ili Huneyn.** Süryânî hekim ve mütercim Huneyn b. İshak'ın sorulu cevaplı tarzda kaleme aldığı tıbbi giriş mahiyetindeki *el-Mesâ'il fi't-tıb* adlı eserinin şerhidir.¹⁸

İbnü'l Kuf (ö. 1286)

Özellikle İslam dünyasında ilk cerrahi kitabının yazarı olması ile dikkati çekmektedir. İbnü'l-Kuf, gerek teşhis ve tedaviyle ilgili tespitlerinden dolayı, gerekse cerrahîde geliştirdiği yeni teknikler açısından döneminde dikkat çekmiştir. Bilhassa hacamat türleri, sülûkle tedavi, kırıkların âcil bakımı, kemiği yerine oturtma ve sargılama konularında başarılar göstermiş, hastaların zihni ve fizikî sağlıkları ile tedavi sürecinde uygulanan yöntemlere büyük önem vermiş, karın bölgesi kesiklerini dikmek için uygulanabilecek teknik ve pratikleri ayrıntılı biçimde açıklamış, vücuttaki taşların çıkarılması ve sonda (kateter), fitil ve enjektör kullanımını konularına değinerek yenilikler ortaya koymuştur.

Eserleri:

1. **Umdetü'l-işlâh fi 'ameli smâ'ati'l-cerrâh** (*Kitâbü'l-'Umde fi şinâati'l-cerrâh*). İbnü'l-Kuff'un, cerrahî ve anatomi üzerine yazılmış ilk müstakil kitabı olup bir çok yenilik getiren en ünlü çalışmasıdır. İnsan anatomisi, organların yapısı, vücut sıvıları ve hastalıklarla ilgili açıklamaların yanı sıra farmakoloji, kateterizasyon ve cerrahî manipülasyon konularında bilgiler verilmektedir.

2. **Câmi'u'l-ğaraz fi hıfzi's-sıhha ve'l-maraz.** Embriyolojiyle ilgili orijinal fikirlerin ileri sürüldüğü eserde çocuğun cinsiyetinin tahmini ve soya çekim gibi deneysel biyolojiye ait bazı kavramlar yorumlanmaya çalışılmakta, ceninin gelişim aşamalarına dair bilgi verilmektedir. Ortaçağ Avrupasında *Corpus optatorum de servanda sanitate et depellendo morbo* adıyla bilinen kitapta, anne sağlığı ve çocuğun büyümesi konuları ile

çevrenin insan sağlığı üzerindeki etkisi de ele alınmıştır.

3. **el-Uşûl fî şerhi'l-Fusûl.** Hipokratik *külliyattan Kitâbü'l-Fusûl*'ün şerhidir. İki kısma ve yirmi dört alt bölüme ayrılan eserde Ebû Bekir er-Râzî'nin aynı kitabı yorumlarken ele aldığı meseleler tartışılmakta, bu arada tıbbı dair orijinal görüşler ortaya konulmaktadır.

4. **Şerhu'l-Külliyât min Kitâbi'l-Kânûn.** İbn Sina'nın *el-Kânûn fi't-tıbb*'ının "*Külliyât*" bölümüne yazılmış bir şerhtir. Vücudun anatomik ve fizyolojik yapısı ile kas ve kemikler hakkında klasik yöntemle bağlı kalınarak yazılmış bilgiler ihtiva eder.

5. **Kitâbü'ş-Şâfi fi't-tıb.** Eserin aslının teori ve uygulamaya dair iki kısımdan oluştuğu bilinmektedir. Tıp ilminin tanımı, vücut sıvıları, vücudun bölümleri, hastalıkların sebepleri, sağlıklı bir hayat sürdürebilmek için gerekli şartlar, yaş, cinsiyet, vücudun genel durumu, cilt hastalıkları, ateş, toksikoloji, psikoterapi, gırtlak hastalıkları, sindirim sistemi ve üroloji gibi konular hakkında geniş bilgiler verilmektedir.

6. Zübedü't-tabîb.

7. **Şerhu'l-İşârât.** İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât* adlı felsefe kitabı üzerine yazılmış bir şerhtir.

8. **el-Mebâhişü'l-mağribiyye.** İbn Ebû Usaybia'nın tamamlanamadığını kaydettiği eseridir.¹⁴

İbn Ebi Usaybia, Ahmed b. Kasım el-Hazreci:

Dimaşklı meşhur bir göz doktorunun oğlu olup tıp tahsilini "en-Nuri Hastanesin'de tamamladı ve göz hekimi oldu. Önce Dimaşk, daha sonra Kahire'de bulunan en-Nasiri Hastanesi'nde göz hekimliği yaptı.¹⁹ Hekimlerin hal ve tercümelerini topladığı "Uyni'l-Enba fi Tabakati'l- Etıbbâ" adındaki tıp tarihi ile ilgili ünlü eser İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahiptir.²⁰ Bu kitapta bilim tarihi bakımından başka kitaplarda olmayan bilgiler mevcuttur, Hint ve Yunan tıbbı ile ilgili önemli bilgiler verir.²¹

Ebu Huleyka Reşidüddin b. Faris (1195-1262):

Tıp öğrenimini Dimaşk'ta yapmıştır ve bu alanda büyük şöhret kazanmıştır. Memluk sultanı Baybars'ın doktorluğunu yapması yanında iyi bir eczacı idi. Eserlerinden bazıları şunlardır.^{5,12}

- 1- Makale fi Hıfzı's-Sıhha
- 2- El-emraz ve esbâbuha ve alâmâtıha (Hastalıklar, sebepleri, alametleri ve tedavilerine dair)
- 3- El-Muhtâr fi elf akâr
- 4- Zarûratü'l-mevt

Ali b. Yusuf b. Haydara er-Rahabi (1187-1268)

Bazı diğer ilimlerle de meşgul olmakla birlikte tıp ilminde ün salmıştır. Nureddin Zengi tarafından yaptırılan "el-Bimaristanü'n-Nuri el-Kebir" adlı hastanede çalışmış, daha sonra aynı hastanede müderrislik yapmıştır.^{5,12}

Eserlerinden bazıları:

- 1- Hallku'l-İnsan ve hey'etü a'zaihi
- 2- Telhisü şerhi fusuli Hippokrates
- 3- İbn sina'nın Kanun'una Haşiye
- 4- İbn Ebi Sadık'ın "Mesailü huneyn" e yazdığı şerhe haşiye

İbnu'l Lebbûdî Yahya b. Muhammed (ö.1271)

Dimaşk'ta yetişmiş, hakim, edip ve doktordur. Eserleri:

- 1- el-Lemeât
 - 2- Gayetu'l-ğayat fi'l-muhtac ileyh min oklides ve'l-mutavassıtat
 - 3- Er-Risaletü'l-kamile fi ilmi'l-cebr
 - 4- Tahkikü'l-mebahisi't-tıbbiyye
- Duneysirî Muhammed b. Abbas (ö.1287)
İbn Said es-Sincari(öl:1348)
İbn Cemâa Muhammed Ebubekr el-Mısrî
Ali b. Abdülkerim el-Kehhal el-Hamevî
İbnu'l-Emşâtî Mahmud b. Ahmed el-Aynî
Muvaffakuddin yakub b. Es-Samirî
(ö.1320).^{5,12}

Yahudi Doktorlar

El-Kuhin'ul-Attâr yaklaşık 1260 yılında Kahire'de "Minhâc'üd-Dukkan" ve Dustûr'ul-A'yan" adlı eczacılıkla ilgili eser yazdı. Er-Râzî'nin ilk defa "tıbbi ruhani yahut ilac nefsanî" yani "ruh tebabeti" şeklinde bilim dünyasına tanıttığı, günümüzde psikoterapi ile yakın ilişki içerisinde olan konunun Mısır'da ilk uygulayanlarından biri Yahudi hekim Salah'ud-Din Hibet'ullah İbn Cumeiy olmuştur.⁵

Sonuç

Türk asıllı ve Müslüman Memlûk sultanları ve halkı, tarih boyunca dünyanın en eski medeniyetlerinin yaşadığı bir coğrafya'da yaşamışlar ve tarihte önemli bir yere sahip olmuşlardır. Siyasal alanda kazanılan başarılar yanında tıp alanında da önemli hizmetlerde bulunmuşlar ve burada yetişen ya da bu ülkeye sığınan bilim adamlarının yazdığı önemli eserlerle günümüz bilimimize katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde yetişen bilim adamları birden fazla alanda eser bırakmışlar ve pek çok alanda söz sahibi olmuşlardır. Anatomi, cerrahi, göz alanındaki buluşları oldukça dikkat çekicidir. Hipokrat, Galen, İbn-i Sina gibi hekimlerle Rönesans arasında bir köprü olma vazifesi görmüşler ve tıp dünyasına yeni keşifleri ile yol göstermişlerdir. Böylelikle eski Grek kültür hazinesinin kaybolmamasını sağlayarak muhafaza ettiler ve Avrupa milletleri, İslam kültürü ile temas neticesinde asırlarca tesiri altında kaldıkları bir yenileşme elde ettiler.

KAYNAKLAR

1. Büyük Kültür Ansiklopedisi. "Memlûkler". VIII:3168, Başkent Yayınları, Ankara. 1984.
2. Öztuna Y. "Memlûkler" Büyük Tarih Ansiklopedisi II: 1992. 457.
3. Rehber Ansiklopedisi.
4. Yiğit İ. Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi, VII. İstanbul: Kayıhan yayınları; 1991. p.243-4.
5. Kaçar Y. Tez. Bahri Memlûk Devletinin eğitim sistemi ve medreseler 2006. p.1250-382.
6. Yiğit İ. "Memlûkler Dönemi İlmi Hareketine genel Bir Bakış", Türkler Ansiklopedisi 2002;4:748-52.
7. El-Makrizi. El Mevaiz ve'l itibar bi Zikri'l-Hitat ve'l-Asar (III) s.163.
8. Kehhale ÖR. El-Ulumu'l-Ameliyye, fiil-usuri'l-islamiyye 1972. p.119.
9. El-Makrizi. El Mevaiz ve'l itibar bi Zikri'l-Hitat ve'l-Asar (II)s.406.
10. Şeşen R. Selahaddin Eyyubi ve Devlet. İstanbul; 1987.
11. Yiğit İ. "Memlûkler Dönemi İlmi hareketine genel bir bakış", Türkler Ansiklopedisi 2002. s.748-752.
12. Keleş Bahattin, 38. Uluslararası Tıp tarihi Kongresi. 1-6 Eylül 2002.İstanbul. Türkiye.
13. Bahattin Keleş (çeviri. Markîzi, Takiyuddin Ahmed b. Ali 1956, es-Sulûk İf Ma'rifet-i Duveli'l-Mulûk, (Nşr: Ziyade M.), Kahire.
14. Turan O.. Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti. İstanbul: Boğaziçi Yayınları; 1998.
15. Hitti P. (Çev: Tuğ S). Siyasi ve kültürel İslam Tarihi. 1995. s.1108-10.
16. Hitti P. (Çev: Tuğ S). Siyasi ve kültürel İslam Tarihi. 1995. s.1107.
17. Keskiöglü O. Müslümanların ilme ve medeniyete hizmetleri. Ankara: DIB Yayınları; 1980. s.43-4.
18. İslam Ans.21:173-176. İstanbul: TDV yayınları.
19. Yiğit İ. Siyasi, Dini, kültürel, Sosyal İslam tarihi.VII. İstanbul: 1991. s.319.
20. İslam Ans. İstanbul: TDV Yayınları; 21:115-7.
21. Şeşen R. Müslümanlarda tarih Coğrafya Yazıcılığı. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları; 1998. s.148-9.